

NİSÂRÜ'L-MÜLK

Lütfullah Halîmî

Farsça-Türkçe Sözlük

Adem UZUN

Dr. Adem UZUN

NİSÂRÜ'L-MÜLK
Lütfullah Halimî
Farsça-Türkçe Sözlük

ISBN 978-625-7228-15-2
DOI 10.14527/ 9786257228152

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Ekim 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.
Çetin Emeç Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA
Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Lütfullah Halîmî tarafından XV. yüzyılda yazılan *Nisârü'l-mülk* adlı Farsça-Türkçe sözlüğünün Latin alfabesine aktarılarak hazırlanmış bir metin neşridir.

Nisârü'l-mülk, 5700'den fazla Farsça sözcüğe anlam veren, yazıldığı dönem itibarıyla hocalar ve öğrenciler tarafından sıkça müracaat edilen küçük hacimli, muhtasar ve günümüz diliyle sade bir cep sözlüğü niteliğindedir. XV. yüzyılın ikinci yarısında yazılan eserin maddelerinin açıklanmasında sade bir dil kullanılmıştır. Müellifin yabancı dillerin etkisinde kalmadan sade ifadelerle ve özenle sözlüğü hazırlamaya çalıştığı görülmüştür.

Türkiye'deki kütüphanelerde bulunan yazma nüshalardan hareketle hazırlanan sözlüğün metin kısmında, Türkiye Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*'nde uygulanan transkripsiyon (Latin alfabeye aktarma) sistemi kullanılmıştır. Giriş ve tercümelerde Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Yazım Kılavuzu* (2012) dikkate alınmıştır.

Eserde, XV. ve XVI. yüzyıl arkaik Farsça ve Türkçe kelimeler Latin alfabe-sine aktarılırken müstensihlerin yazım hatalarından, nüshanın yıpranmış ya da yazının silinmiş olmasından kaynaklı okuma ve yazma zorlukları ortaya çıkmıştır. Örneğin: ب/پ (be/pe) ذ/ذ (dâl/zâl), ر/ز (re/ze) ك/ك (kef/kâf-i Fârisî) vb. gibi. Bu zorluklar, birçok yardımcı kaynağa baş vurularak giderilmeye çalışılmıştır. Bu zorlukların bilinci içerisinde dönemin telaffuzuna uygun, doğru, anlaşılır ve kullanışlı bir metin oluşturmak için büyük bir özen ve gayret gösterilmiştir. Bütün bunlara rağmen, metin içerisinde gözden kaçmış eksiklikler ve yanlışlar bulunabilir. Bu bağlamda yapılacak eleştiriler ve öneriler bizleri daha iyiyi yapmaya yöneltecektir.

Nisârü'l-mülk, telif edildiği dönemdeki edebî çalışmalarda kullanılan kelimeler, medreselerdeki yabancı dil eğitimine yapmış olduğu katkılar, özellikle de Farsça öğretimi açısından destek niteliğinde orijinal bir sözlüktür. Bu sözlük, eski metinleri anlama noktasında hem günümüz Fars diline hem de özellikle klasik Türk edebiyatı ve Türk dili çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Eserin hazırlanması esnasında desteklerini esirgemeyen ve yönlendirmelerde bulunan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu eski Başkanı ve değerli hocam Sayın Prof. Dr. Derya Örs'e, Türkçe metin okumalarını yapan eşim Ayşe Uzun'a ve katkılarından dolayı tüm arkadaşlara teşekkür ederim.

Dr. Adem Uzun
Ankara-2020

GİRİŞ

Sözlük denilince akla ilk gelen şey, o dilin kelimeleridir. Kelimeler ise o dilin hazineleridir. Kelime hazineleri ise sözlüklerdir. Bu itibarla sözlükler, bir dilin bütün veya belli bir dönemdeki sözcüklerini yazılışları, türleri, söylenişleri, temel ve yan anlamları, kullanılış özellikleri bakımından kayıt altına alan, açıklayan, edebî metinlerden seçilen cümlelerle örneklendiren, alıntı sözcüklerin hangi dilden geçtiğini bildiren başvuru kaynakları¹ olarak bilinir. Sözlük ise bir dilin söz varlığını oluşturan birimleri ve bu birimlerin anlamlarını, birbirleriyle ilişkilerini, zaman içinde yaşadığı değişim ve gelişmeleri araştıran bir bilim dalı² olarak tanımlanır. Bir dilin sözcüklerini yine aynı dille tanımlayan sözlük türleri olduğu gibi başka bir dille tanımlayan sözlükler de vardır. Bu itibarla geçmişten bugüne Türkçeden Türkçeye tek dilli; Türkçeden İngilizceye, İngilizceden Türkçeye, Türkçeden Farsçaya, Farsçadan Türkçeye ve Türkçe Farsça Arapça gibi çok dilli sözlükler³ de vardır. Lütfullah Halîmi'nin *Nisârü'l-mülk* adlı Farsça-Türkçe sözlüğü ise XV. yüzyılda yazılan çok dilli sözlüklerden biridir.

Türk dünyası X. yüzyıldan başlayarak İslâm medeniyeti alanına dahil olmuştur.⁴ Bu dönemden itibaren Türkçeyi yabancılara öğretme amacıyla eserler verilmeye başlandığı söylenebilir. Bu nedenle yabancı bir dil öğrenmede en önemli kaynak sözlüktür. Türk dilinin ve kültürünün çok önemli kaynağı⁵ olan ve XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud tarafından yazılan *Dîvânü lügati't-Türk*, Türkçenin ilk sözlüğü olarak bilinir. Türk topluluklarının dili, edebiyatı, yaşayışı ve âdetleri üzerine uzun süre bilgi ve malzeme toplayarak Arapça hazırlanan bu eser, dokuz bine yakın söz varlığını bir araya getiren önemli bir kaynaktır.⁶ Ayrıca bu eser, Türklerde sözlük yazma ihtiyacı ve dolayısıyla da geleneğinin başlangıcı olarak sayılan ilk örnektir.

¹ *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2011), XI.

² Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1995), 399.

³ Daha geniş bilgi için bk. Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1995), 399-407.

⁴ Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimler Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1992), VII.

⁵ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1995), 394.

⁶ *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2011), XV.

XII. yüzyılda Zemahşerî'nin *Mukaddimetü'l-edeb*, XIV. yüzyılda Ebû Hayyân'ın *Kitâbü'l-idrâk li-lisâni'l-etrâk* ve XV. yüzyılda *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-lügâti't-Türkiyye* adlı yapıtlar, Türk kültür ve edebiyatına kaynaklık eden önemli sözlük çalışmalarıdır.

Türklerde XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud tarafından yazılan *Dîvânü lügati't-Türk* ile başlayan sözlük yazma geleneği, Türklerin devlet kurdukları Suriye, İran, Mısır ve Hindistan gibi bölgelerde devam etmiştir. Bu sahalarda Türk yöneticilerine ve bilginlerine duyulan saygı Türkçeye olan ilgi ve alakayı artırdığından sözlükler, önemli hâle gelmiştir. Ayrıca Türkler için dinin etkisiyle Arapça ve edebiyat ve kültür dili olması nedeniyle de Farsça önem kazanmıştır.

Farsça,⁷ çok uzun bir tarihe ve gelişim sürecine sahiptir. İranlıların İslamiyet'i kabulü ile ortaya çıkan Yeni Farsça, Samanoğulları (IX-X.yy.) idaresi döneminde edebiyat ve kültür dili olma özelliğine kavuşmuştur. XVIII. yüzyılda Arapçanın önemini kaybetmesiyle birlikte yerini Farsçanın aldığı görülmüştür.⁸ Yöneticilerin de müelliflerden Farsça yazmalarını istemesi bu dilin önemini artırmıştır.

Türkler, Yeni Farsçanın doğduğu Samanoğulları (IX-X.) döneminin ilk yıllarında Farsçayla tanışmışlardır. Daha çok bu dönemde Farsça edebiyat ve kültür dili olma özelliğine kavuşmuştur. Günümüze kadar gelişme göstererek çok zengin bir edebî birikimi olan Farsça, Cumhuriyetten önce kurulmuş olan Müslüman Türk devletlerinin bazen resmî dili, bazen de kültür ve edebiyat dili olarak kullanılmıştır. Bu devirlerde sadece bilim ve fikir adamları, edipler ve şairler değil, aynı zamanda Türk devlet büyüklerinin bir kısmı da bu dilde eserler vermiştir. Bu nedenle Farsça, Osmanlı Türkçesinin oluşumunda, özellikle de ona malzeme sağlamada çok önemli bir rol oynamıştır.

⁷ Farsça, Hint-Avrupa dilleri ailesine mensup takılı diller arasında yer alan bir dildir. Bu dil, günümüzde İran, Afganistan ve Tacikistan'da resmî dil olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Pakistan ve Hindistan gibi ülkelerdeki bazı halklar tarafından da konuşulmaktadır.

⁸ Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça - Türkçe Sözlükler* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2016), 47.

Farsça, İslâm kültürünün oluşmasında büyük bir paya sahiptir. Bu nedenle Osmanlı döneminde, okullarda zorunlu ders olarak okutulmuştur. Cumhuriyetten sonra ise bir ara İmam-Hatip okullarında programa konup daha sonra kaldırılmış olan Farsça, bugün belli üniversitelerde akademik disiplinler arasında yer almakta ve hâlâ bazı fakültelerin Türk dili ve edebiyatı, tarih, felsefe gibi çeşitli bölümlerinde ve İlahiyat fakültelerinde lisans ve lisansüstü düzeyde ders olarak okutulmaktadır.

Lütfullah Halîmî

Adı kısaca “Lütfullah” ya da “Halîmî” şeklinde de bilinen Lütfullah Halîmî'nin kaynaklarda ve istinsah edilen eserlerinde künyesi, Lütfullah b. Ebî Yûsuf el-Halîmî şeklinde geçmektedir. Kaynaklarda farklı bilgiler olmakla birlikte ailesinin Sivaslı olup kendisinin Amasya'da doğup büyüdüğü, eğitimini ise ülkenin çeşitli yerlerinde değerli bilginlerden aldığı ve kendisini bilgin olarak yetiştirdiği anlaşılmaktadır.⁹

Halîmî'nin eserleri, özellikle de *Bahrü'l-garâyib*, *Nisârü'l-mülk* ve *Lügat-i Halîmî* incelendiğinde, bir dil bilimcisi ve sözlük bilimcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat Halîmî'nin eserlerinin tamamı değerlendirildiğinde sözlükçülüğünün yanı sıra edebiyat, tarih, astroloji, tıp, fıkıh, akaid ve tefsir gibi çeşitli konularda da bilgi sahibi olduğu¹⁰ anlaşılmaktadır.

Halîmî'nin eserleri konu bazında ve kronolojik olarak değerlendirildiğinde, ilk başta Farsça-Türkçe sözlükler daha sonra tıp hakkında *Gülşen-i zîbâ* adlı Farsça manzum bir sözlük ve devamla *Musarrihatu'l-esmâ* adlı isimler sözlüğü, akaid, Kur'an tecümesi ile mûsiki, tövbe ve cinas, teşbih, mecaz kaidelerini içeren risaleler gelmektedir. Halîmî, eserleri açısından değerlendirildiğinde hem Farsçaya hem de Arapçaya vakıf, edebiyat dışında Kur'an meali, akaid, feraiz ve dini konularda eserler veren bir din âlimidir.

Lügat bağlamından bakıldığında Halîmî, *Zahîre-i Harzemşâh*, *Lüccetü'l-Acem min lügati'l-Fürs*, *Fusûl-i imâdî*, *Sihâhü'l-Fürs*, *Miyâr-i Cemâli*, *es-Sâmî fi'l-esâmî*, *Lügat-i Fürs*, *Müntahabu'l-Fürs*, *Zübdetü'l-hakâik fi keşfi'd-dekâik*, *Miftâhu'l-edeb* ve *Muğnî* gibi yararlandığı kaynakları zikretmek suretiyle daha önce bu alanda yapılan çalışmalara atıfta bulunmuştur. Bu şekliyle hazırlayarak ortaya koyduğu *Bahrü'l-garâyib*, *Nisârü'l-mülk* ve *Lügat-i Halîmî* vb. eserleri *Dakâyıku'l-hakâyık*, *Lügat-i Nimetullah*, *Ahterî-i kebîr*, *Ferheng-i Cihângîrî*, *Ferheng-i Surûrî*, *Ferheng-i Reşîdî* ve *Ferheng-i Ziya* gibi birçok önemli esere de rehberlik etmiştir.¹¹

⁹ Daha geniş bilgi için bk. Adem Uzun, *Lügat-i Hâlîmî (İncelem - Metin)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2005, 1-8.

¹⁰ Hâlîmî'nin eserleri için bk. Mustafa Erkan, “Halîmî, Lütfullah”, *DİA*, XV, 341.

¹¹ Daha geniş bilgi için bk. Adem Uzun, *age.*, 20-26.

Lütfullah Halîmî'nin Farsça-Türkçe manzum olarak yazdığı *Bahrü'l-garâyib* adlı eserinin önemi XV. yüzyıl ile daha sonraki yüzyıllarda artmış olup eser, çokça ilgi görmüştür. Bu eserin açıklaması olarak yazdığı *Lügat-i Halîmî* adlı eserinin giriş kısmında;

“...Güzellik dilini kayıt altına almak için çoğu incelikleri içeren bir kitap namzetmiş, türlü kurallar ve latifelerle bezemiştim ve bu kitap *Bahrü'l-garâyib* adıyla ün kazanmıştı. Her kes o kitaba rağbet etmişti. Fakat çözemedikleri müşküller hususunda bu fakir ve hakir bendenize başvurmuşlardı. Bu durum karşısında onların ısrarlı isteklerini kıramadım ve bu kitabı izah etmeye karar verdim. Şerhini de iki defterde açıkladım; her defterde yüz binlerce faydalı bilgi öğrettim.”

şeklindeki beyanı *Bahrü'l-garâyib*'in önemini belirtmiştir. Bu açıdan *Lügat-i Halîmî* de önemli bir eserdir. Yazar tarafından *Lügat-i Halîmî* sözlüğü üzerinde yapılan çalışmanın sözlük kısmı, *Lügat-i Halîmî* adıyla 2013 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır.

***Nisârü'l-mülk* hakkında**

Nisârü'l-mülk, Halîmî'nin üçüncü Farsça-Türkçe sözlüğüdür. Eser, mukaddimeden anlaşıldığı üzere müellif tarafından Farsça inci olarak nitelendirilmiş, yazıldığı tarihte Amasya valisi olan Şehzade Sultan Bayezid'e sunulmuş ve esere *Nisarü'l-mülk* adı verilmiştir. Mukaddimenin devamında bu adlandırmanın ebced hesabına göre eserin yazılış tarihine uygun düştüğü ifade edilmiştir. Buna itibarla *Nisarü'l-mülk*'ün yazılış tarihinin ebced hesabına göre sayısal değeri, hicri 872/1467-1468'dir.

Halîmî'nin manzum olan *Bahrü'l-garâyib* adlı eseri dışında *Lügat-i Halîmî* ve *Nisârü'l-mülk* adlı eserleri, özellikle de mensur ve alfabetik olarak hazırlanmış olmaları nedeniyle, hocalar ve öğrenciler tarafından sıkça kullanılmış ve bu nedenle çok sayıda istinsah edilmiştir. Yapılan araştırmada en çok istinsah edilen eserin *Lügat-i Halîmî* olduğu görülmüştür. *Nisârü'l-mülk* ise *Lügat-i Halîmî* sözlüğünden şevahit beyitlerin ve Türkçe açıklamalar dışında kalan kısımların atılmasıyla meydana getirilmiş sadece sözlük kısmını oluşturan muhtasar bir eserdir. Bugünkü anlamda cep

sözlüğü olarak da adlandırabileceğimiz *Nisârü'l-mülk*'de 5700'ün üzerinde Farsça kelimeye anlam verilmiştir.

İstanbul dışındaki kütüphanelerde bu eserin yazma nüshalarının fazla olmadığı kataloglardan anlaşılmış olup İstanbul, Ankara ve Konya'daki kütüphanelerde bulunan nüshalar temin edilmiştir. Bu metin neşri, biri İstanbul, diğeri Ankara ve bir diğeri de Konya'da olmak üzere üç yazma nüshadan hareketle oluşturulmuştur. Yazmalarla ilgili bilgiler şöyledir:

1. *Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Numara 1160 (M)*

Bu yazma nüsha, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar bölümünde numara 1160'da kayıtlıdır. Metin içerisinde “M” harfi ile gösterilmiştir. Bu çalışmada metnin oluşturulmasında bu nüsha esas alınmış ve metin, bu nüshaya göre hazırlanmıştır. Metin içerisindeki sayfa sayıları bu yazmanın sayfa sayılarını göstermektedir.

Bu yazma nüshanın esas alınmasının en büyük nedeni müellif nüshası olma ihtimalini taşımasıdır. Genel olarak nüshanın ferağ kaydına bakılarak karar verilecek olursa müellif nüshasıdır denilebilir. Çünkü ferağ kaydında aşağıdaki ibare yer almaktadır:

«تم بلطف الله العليم الحكيم على يدى جامعه الضعيف النحيف لطف الله بن ابى يوسف الحلیمی شكر الله مساعیه

وجعل الى الخير داعیه.»

“Bu kitap, alim, halim ve hakim olan Allah'ın lütfuyla onu bir araya getiren zaif ve nahif olan **Lütfullah b. Ebî Yusuf Halîmî**'nin kendisi tarafından tamamlanmıştır. Allah emeğini yüceltisin ve çabasını hayra çevirsin.”

Bu ifadeden nüshanın müellif tarafından yazıldığı anlaşılacakla birlikte metin içi incelendiğinde müellif nüshası olma ihtimali zayıflamaktadır. Çünkü mukaddime kısmında yapılan maddi hatalar, Farsça bilen ve yazısı çok iyi olan birinin yapmayacağı hatalar olarak durmaktadır. Yazmada مکتب kelimesi yerine حدائق ve مكتسب kelimesi yerine حداین kelimesini yazılmıştır.

Böyle olduğunda cümlede anlam bütünlüğü buzulur ve bu tercümeden anlaşılır. Ancak bu durum, müstensihin yazmanın ferağ kaydını birebir istinsah etmiş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Bu noktada şunu söylemek mümkündür. Bazı müstensihler, istinsah ettikleri nüshanın değerini arttırmak için “müellif nüshası” izlenimi verme çabası içerisine

girebilirler. Bu çaba hattın güzel olmasıyla daha da öne çıkabilir. Bu şekliyle müstensih, istinsah ettiği eserin değerini artırma çabası içerisine girerken, istinsah edilen eserin de kıymetli ve önemli olduğunu vurgulamak isteyebilir. Bunun yanı sıra o nüshanın müellif eseri olma ihtimali de unutulmamalıdır. Bu nedenle böyle bir eserin kıymetli olduğu ve esas alınması gerektiği düşünülmelidir. Yazarın da bu nüshayı esas almasının gerekçesi bu noktadadır.

Bu yazma, sözlük kısımları 7 satıra, mukaddime ve bazı açıklama kısımları ise 7 ile 13 arasında değişen satıra talik hattıyla yazılmış 85 yapraktan ibarettir. 13 satırlık 3 sayfadan oluşan bir mukaddime ile başlayıp Farsçada ÷dâl'in kullanımı, çoğul ve hemze-i meftûha (üstün harekeli elif) hakkında bilgiler verildikten sonra sözlük kısmı başlamaktadır. Sözlükte mukaddimededen sonra gelen her konu başlığı, belli bir aralık bırakılmak suretiyle oluşturulmuştur.

Alfabetik olarak hazırlanan sözlükte toplam 25 ana başlık bulunmaktadır. Uzatmalı elif (Ā) ile harekeli elif (ā)'in ayrı başlıklar hâlinde verilirken ب/b ile پ/p, ج/cîm ile چ/çe, ز/ze ile ژ/je, ک/kâf-1 Farisî ile ک/kâf-1 Arabî ayrıştırılmamıştır. Ayrıca sözlükte ث/se, ذ/zâl, ض/dât ve ظ/zı ile de madde başları oluşturulmamıştır.

Sözlük kısmında madde başları kırmızı mürekkeple yazılarak belirtilmiştir. Uzatmalı elif (Ā) ile harekeli elif (ā)'in madde başları آ ve ا şeklinde yazılmışken diğer madde başlarına حرف الباء ve حرف التاء şeklinde Arapça tamlama ile devam edilmiştir. Ayrıca madde başlarından sonra iç başlıklar oluşturulmuştur. İlk harften sonra gelen ikinci harfin değişmesi de bir alt başlık olarak kabul edilmiş ve kırmızı mürekkeple belirtilmiştir. Bu alt başlıklarda bazen iki bazen de ikiden fazla harf yazılmıştır. Madde içerisinde Farsça kelimeler çoğunlukla harekelenmiş, her kelime arası kırmızı nokta ile ayrılmıştır. Türkçe anlamları ise kelimenin altına sola eğik şekilde yazılmıştır.

2. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Numara 5237 (F)

Bu yazma nüsha, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Fatih bölümünde 5237 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Bu nüsha metin içerisinde “F” harfi ile gösterilmiştir. Yazmanın müstensihî belli olmamakla birlikte istinsah tarihi ferağ kaydında hicri 968/1560-61 olarak geçmektedir. Bu bölümde 5238 numarada kayıtlı bir nüsha daha vardır. Bu nüshanın ise hem müstensihî ve hem de istinsah tarihi belli değildir. Bu nüsha da temin edildiğinden çalışmaya katkısı olmuştur. Fakat su çekmiş olması nedeniyle bazı satırların okunamaması ve bakım yapıldığından bazı sayfalardaki metinlerin kaybolması nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır.

Değerlendirmeye alınan 5237 demirbaş numaralı yazma nüsha, müstensih tarafından 11 satıra talik hattıyla yazılmış 99 yapraktan ibarettir. Farsça kelimeler satırlara yazılırken Türkçe karşılıkları satır altlarına yazılmıştır. Maddeler birbirlerinden kırmızı nokta ile ayrıştırılmıştır. Kelimeler alfabetik olarak sıralanmış, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İlk olarak (ٲ) uzatmalı eliften başlanmış ve sonra harekeli elifle devam edilmiştir. Bâ (ب) harfine gelindiğinde başlık حرف با /*harf-i bâ* şeklinde Farsça tamamlama ile yazılmıştır. Başlıklardan bazıları Farsça tamlama ile bazıları da Arapça tamlama ile yazılmıştır. Mukaddimenin ardından bazı gramer bilgileri verildiği gibi bazı maddelerin başında o madde ile ilgili Farsça kısa bilgiler verilmiş ve tanımlar yapılmıştır. Diğer nüshalarda olduğu gibi bu nüshada da ب/b ve پ/p harfli kelimeler ayrıştırılmamıştır. Aynı şekilde ج/cîm ve چ/çe harfi; ز/ze ve ژ/je harfi; ک/kâf-1 Farisî ile ک/kâf-1 Arabî de karışık verilmiştir.

Bu nüshada, bazı yazım yanlışlarını görmek mümkündür. Örneğin, زاولانه kelimesi, زاولا şeklinde; فاطر kelimesi فاطر şeklinde; *Lügat-i Halîmî*'de geçen زه لخوا و زه لخاد kelimeleri ise زه نخا و زه نخاد şeklinde yazılmıştır. Türkçe karşılıklarda da bazı farklı yazılışlarla karşılaşmak da mümkündür. Örneğin, لوسزن kelimesinin açıklaması yapılırken “طاغجى/tağcı” yerine “طاغجى/tağcı” yazılmıştır. Bu yazma nüshada bu tür imla ya da anlam yanlışlarını görmek

mümkündür. Bazen de Türkçe kelimelerdeki ق/ķ, غ/ğ, ve خ/h ses değişimlerinin farklı yazıldıklarını görmek de mümkündür. Ayrıca bu yazma nüsha, yazım ve ifade yönünden Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi Yazmalar bölümü numara 3167’de kayıtlı yazma nüshasıyla da benzerlikler taşımaktadır. Bu benzerlikler, Latin alfabesine aktarılan metin içindeki dipnotlarda da görülmektedir.

3. Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi Numara 3167 (K)

Bu yazma nüsha, Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi Yazmalar bölümü numara 3167’de kayıtlıdır. Bu nüsha metin içerisinde “K” harfi ile gösterilmiştir. Bu yazma nüshanın hem istinsah tarihi ve hem de müstensihî bilinmemektedir.

Bu yazma nüsha, müstensih tarafından 7 satıra nesih hattıyla yazılmış 97 yapraktan ibarettir. 93^a sayfada sözlüğün son bulmasıyla birlikte geri kalan beş varakta ise Farsça kelime yapımları ve kip çekimleriyle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Farsça maddeler satırlara yazılırken Türkçe karşılıkları satır altlarına yazılmıştır. Kelimeler alfabetik olarak sıralanmıştır. Başlıklar Arapça tamlamayla باب الالف /bâbu’l-elif şeklinde kırmızı mürekkeple د /dâl maddesine kadar yazılmıştır. Bundan sonra ise sadece maddenin adı الدال /ed-dâl şeklinde yazılmış ve bu şekliyle devam edilmiştir. Her yazma nüshada olduğu gibi bu nüshada da mukaddimenin ardından bazı gramer bilgileri verilmiş ve bazı maddelerin başında da o madde ile ilgili Farsça kısa bilgiler aktarılmış ve tanımlar yapılmıştır. Diğer nüshalarda olduğu gibi bu nüshada da ب/b ve پ/p harfli kelimeler ayrıştırılmamıştır. Aynı şekilde ج/cîm ve چ/çe harfi; ز/ze ve ز/je harfi; ك/kâf-1 Farisî ile ك/kâf-1 Arabî de karışık verilmiştir.

SÖZLÜĞÜN DÜZENLENMESİNDE UYGULANAN YÖNTEM

Lütfullah Halîmî tarafından Arap alfabesiyle yazılmış Farsça-Türkçe *Nisârü'l-mülk* sözlüğünün Latin alfabeye aktarılmasında Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Bölümü numara 1160'da kayıtlı yazma nüsha esas alınmıştır. Bu yazma nüshanın tıpkıbasımı karekodla verilmiştir. Yukarıda nüshaların tanıtıldığı bölümde anlatıldığı üzere sözlüğün tertibinde ve madde başlarının belirtilmesinde az da olsa farklılıklarla karşılaşmıştır. Bu farklılıklar mümkün olduğunca giderilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle asıl metinden uzaklaşmamak kaydıyla sözlüğün oluşturulmasında aşağıda belirtilen yöntemler uygulanmıştır.

1. Sözlüğün mukadimesi ile gramere ilişkin bazı açıklamalar “Mukaddime” başlığında verilmiştir. Bu açıklamalar, “¶” paragraf işareti ile belirtilerek sıralanmıştır.
2. Madde başlarında o harfle ilgili yapılan Farsça açıklamalar, metin olarak yazılmış ve daha sonra da tercümesi yapılmıştır.
3. Sözlük Arap alfabesi sırasına göre dizili olduğundan bu sıra korunmuş ve nüshalardaki metin içerisinde sehven yerleri değişmiş bazı kelimeler de alfabetik sıradaki yerine yazılmıştır.
4. Arap alfabesiyle yazılmış sözlüğün Latin alfabeye aktarılmasında Türkiye Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisindeki* transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.
5. Asıl alınan nüshada alfabetik başlıklar elif (ا،آ) maddesi hariç Arapça terkiplerle “حرف الباء, حرف التاء....” şeklinde yazılmışken hazırlanan metinde “آ، ...ج، ت، ا” şeklinde sadece alfabenin ilk harfi yazılmıştır. Yine asıl alınan nüshada madde içinde alfabetik alt başlıklar oluşturulmuştur. Örneğin “bâ/ب” ile başlayan maddede kendinden sonra gelen harfe göre alt başlıklar yapılmıştır. Eğer “bâ/ب”dan sonra gelen harf elif ise alt başlık, kırmızı mürekkeple “با”, sîn ise “بس”, nûn ise “بن”, lâm ise “بل”, vb. şekilde verilmiştir. Bu husus metin içerisinde korunmuştur. Fakat bazı maddelerde bu alt başlık 3 harfli, bazılarında ise 4 harfli olarak yazılmıştır. Bu nedenle hazırlanan metnin tamamında آ/â maddesinde آ، آت ve آح şeklinde olduğu gibi iki harfli alt başlıklar tercih edilmiştir.

6. Madde başları kalın yazılmıştır. Okunuşlarında ise Farsça telaffuz esas alınarak eğik yazılmış, iki noktadan sonra açıklama kısmına geçilmiştir. Örnek: آب *âb*: Su ve ağustos ayı. Farsça seslendirmede Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Mütercim Âsım Efendi'nin *Burhân-ı Katı* adlı sözlüğü örnek alınmıştır.

7. Maddenin açıklanması esnasında atıfta bulunulan ve Farsça olarak verilen kelimeler sözlük içerisinde kolayca bulunabilmesi için hem Arap alfabesiyle ve hem de Latin alfabesiyle birlikte eğik olarak yazılmıştır. Böylece o kelimeye, sözlük içerisinde alfabetik olarak arandığında hızlıca erişilmiş olacaktır. Örnek: آرمیدن *âremden*: آرامیدن / ârâmîden lafzından tahfif olunmuştur. Örnekte hareketle "آرامیدن / ârâmîden" kelimesinin anlamına alfabetik sıradaki yerine bakılarak ulaşılabilecektir.

8. Aynı anlamlı kelimelerde birinci kelimenin anlamı yazıldıktan sonra ikinci ve diğer kelimelerin altına aynısı ya da benzeri anlamına gelen مثله kelimesi م şeklinde kısaltılarak yazılmıştır. Oluşturulan bu metinde ise (m) şeklinde yazılmıştır. Örnek-1: آستی *âstî*: Yèñ; Örnek-2: آستین *âstîn*: (m). Burada ikinci kelime de aynı anlamda demektir.

9. Sözlükte, o dönemde yaygın olarak kullanılan bazı maddelerin açıklaması yapılmamıştır. "Herkesçe bilinen" anlamına gelen معروف (marûf) ifadesi ile yetinilmiş, bazı nüshalarda ise ف harfi ile gösterilmiştir. Bu kelimelerin anlamı ise *Lûgat-i Halîmî*'den istifade edilerek [] köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Örnek: انبار *enbâr*: (f). [Ma'rûf gelle taldurup şaklayacak yêrûñ adıdır.] *Lûgat-i Halîmî*'de anlamı yazılmayanlar ise Mehmet KANAR'ın *Büyük Farsça-Türkçe Sözlüğü*nden faydalanılarak yazılmıştır. Örnek: بازار *bâzâr*: (f). [Pazar, çarşı].

10. Metin içerisinde ya da dipnotlarda hazırlayan tarafından yapılan açıklamalar [] köşeli parantez içerisinde verilmiştir.